

HALMAI TAMÁS

Az egyetemes Babits

HALMAI TAMÁS (1975) Pécs-Somogy

„...a világ minden nagy vallása szükséges szerve a vallásnak mint egésznek, mint élő szervezetnek, mely egy és oszthatatlan. Ébredjünk csak tudatára ennek a ténynek, és máris baráti légkört teremtünk, végtére is az az egyetlen módja a nagy vallások keltette, látszólag disszonáns hangok összhangba hozásának, hogy figyelmesen meghallgatjuk, mit mondanak valójában. Bátran kijelenthetem, hogy ha így teszünk, mennyei muzsikát fogunk hallani.”

Douglas E. Harding: *A világ vallásai. A befelé vezető út*
(Ford. Malik Tóth István)

„– Quo vadis? – kérdezte Péter.

Jézus felelte:

– Mi lelt téged, hogy olyan nyelven beszélsz velem, amelyet nem értek?”

Gárdonyi Géza: *Égre néző lélek*

1

Hogy Babits számára a katolikusság – a szó eredeti jelentéséhez híven – *egyetemességet* jelentett: tudjuk. Például innen:

„Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló *katholikus* igazságban! Más szóval: hiszek *igazságban*, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein: az én egyházam nem nemzeti egyház! Nem vagyok puritán: az én üdvösségemnek nem elégséges az, ami szükséges: ami itt és most szükséges.”

(*Örökkék ég a felhők mögött. Vallomás helyett hitvallás*)

Azt azonban ritkásabban szoktuk tudatosítani, hogy ez a szellemi alapállás miféle, dogmáktól, katekizmusoktól, hittételektől nem kötött versvilágot tár nála tágasra. Úgy lehet, a vatikáni kereszténységénél – s általában a nyugati egyházi hagyománynál – szélesebb horizonton tájékozódik nem egy Babits-szöveghely. Ókori bölcsesetekkel, keleti tanokkal s misztikus iskolákkal érintkezően.

Hegyi költészet jele ez, a *magasságélmény* (Nemes Nagy Ágnes) kiterjesztése a földszintes mindennapokra.

Ahogy a költő-tudós fogalmaz: „Bizonyos költő-alkatok olyan hevesen sodródnak fölfelé, mint-ha ellenirányú tömegvonzás kapná fel őket, mintha egy folyó, valahol a föld egy nincs-kontinensén, talán a Herkules oszlopain túl, hirtelen kiemelkedne medréből, és úgy, ahogy van, cseppfolyós állapotában, felfelé kezdene folyni a levegőbe” (Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő*).

S talán nem blaszfémia Hildegard von Bingen versszavait is idesugározunk:

„Most rátok vetődik tekintetem,
Érdemdús férfiak.
A sötétben át jöttök ide,
Szellemszemmel nézve
A fényt, az élőt, csillogót.

[...]

...Csodával, mint körben forgó kerek, hirdetik
Titkát a hegynek,
Ami érinti az eget.”

(A prófétákhoz, ford. Mohácsi Árpád)

2

Lehet ugyan Babits parnasszista színezetű, szecessziós-szimbolista költői pályakezdésében pusztán *antik filozófiai szerepjátékok* sorát észrevételezni, de kétségtelen: mégiscsak filozófia öltözött itt költészetbe.

Az első kötet (*Levelek Irisz koszorújából*, 1908) nyitó verse a *pantha rei* ('minden folyik') hérakleitoszi útmutatását s általában a ciklikus időfelfogás hellén–latin mintáit követi. Élet és halál szenvtelen körforgásával szembesülvén nem isteni irgalmat ígér, hanem személyes megszabadulásra biztat a verstudat:

„A láng is hullám. Szüntelenül lobog
főnix-világunk. Így nem is él soha,
mi soha meg nem halt. Halálnak
köszönöd életedet, fű és vad!
Minden e földön, minden a föld fölött
folytonfolyású, mint csobogó patak”

(In Horatium)

A „légy könnyű” s „állj akarattal a / rejtett erőkhöz”: keleti tanításokhoz is hű tanács. („Büvös körömből nincsen mód kitörnöm” – mondja később *A lírikus epilógja*, komorabb ismeretelméletre hajolva. Utóbb pedig az *Esti kérdés* nevezetes fűszálpéldázata kérdez rá újlag a kozmikus ismétlődés mélyebb jelentésére – elégikus tanácstalanságba törődve, de szépségélményekkel gazdagon.)

Két további, a korban népszerű teozófiai okkultizmussal is rokonszenvező vers támogatja ezt a *semmit sejtő* magatartást, indiai szemhatárra függesztve tekintetét:

„s a lelkem indus bölcsességbe olvad:
nincs semmi sem, csak semmi van,
s e semmi én vagyok.”

(Himnusz Iriszhez)

„egy isten óriási arca tartja fenn
szemöldökével a mindent a semmiben,
[...]
S ki hiszi el, hogy jártam, jártam odalent?
Hogy jártam ott, hol nincs világos, nincs sötét,
és láttam azt az arcot és szemöldökét...”

(Theosophikus énekek. II. Indus)

A *Sunt lacrimae rerum* Vergilius-citátum ugyan, ám Babitsnál nem nehéz beleértünk a tárgyi létezésben is eleven lélekre, lelkeségre tapintó (jószerevel *transzhumán* irányú) könyörületességet – mely nem kívánja az életet az élők számára kisajátítani:

„Van a tárgyoknak könnyük.”

Zen koanok belátásaival rokon az a – meglehetősen posztromantikus vetületű – fölismerés, mely tudáson s hiten (tehát a személyes kognitív-mentális kompetenciákon) túlra kalkulálja a végigzágásokat:

„...a legjobb, amit nem tudunk,
a legszebb, amit nem hiszünk.”

(Húnyt szemmel...)

A „fekete az anyag rejtett lelke” (*Fekete ország*) tudományoktól is inspirált imaginációját akárha felülírni igyekeznék a „rejtett forrásu fény” eksztatikus teológiája:

„A véghetetlen portikusznak
egyhangu oldalívei
rejtett forrásu fényben úsznak.”

(Az örök folyosó)

Későbbi verseskötetekben is gondolati, szellemi, szellemi sokirányúságot találunk – hovatovább nyugvópont nélkül. A Babits-líra nem ideológiához köti magát, hanem ideák ajánlatait veszi fontolóra.

Az „Énnékem minden szerelem” (*Mindenek szerelme*) rajongó panteizmusa, az *Örök dolgok közé legyen hired beszótt* hódolatos kívánalma, „az emberi szem nem látta nép” (*Kútban*) mesei látásmódja vagy a „mindenütt csak jó az ég” (*Cigánydal*) rusztikus létbizalma *világokra nyitott* lírai misztikát körvonalaz.

A *meghaladni vágyott* szenvedést a vágyakból eredeztető buddhizmus kulcsfogalmait lépteti színre a *Két nővér*:

„Két nővér megy, ó Lélek, örökkön, az egyik előtted, a másik utánad:
az egyik a fekete Bánat, a másik a vérszinü Vágy.”

Aszketikus megoldással kacérkodik a *Bakhánslárma*:

„Az út végén vár egy kolostor.”

S szinte életvezetési útmutatást foglal művészi szinopszisba a *Szimbólumok (Stanzák)* első darabja – mely a „meghalni bűn” katartikus blaszfémiaijából bont ki megfellebbezhetetlen istenhitet:

„Ne mondj le semmiről. Minden lemondás
egy kis halál. Ne mondj le semmiről.
Minden halál gyilkosság (lélekontás):
Meghalni bűn, ne mondj le semmiről,
Isten művét rongálja bármi rontás,
meghalni bűn, ne mondj le semmiről:
minden vágyad az Isten szava benned
mutatva, hogy merre rendelte menned.”

(1. Ne mondj le semmiről)

Emlékkönyvi rigmus is lehetne a *Babona*, varázs két sora, mely az *amint fent, úgy lent* Hermész Triszmegisztosz-i misztériumát írja bele személyiségünk személyen túli dimenzióiba:

„...ki méltó látni a csodát
az a csodát magában hordja.”

Vö.:

„...ó, ha lankatag énekemet
ilyen egyszerűsége hangozhatnám, hogy, ha egy drága barát
meghallgatná egy este, nem tudná, szavakat hall-e, vagy a saját
szívét dobogni, vagy a szférák zenéjét, vagy engemet.”

(Előszó, Nyugtalanság völgye)

Az ítélkezésmentességen alapuló, nem kettős (nonduális), advaita hagyománynak is becsületére válnék ez a szójátékos létkomolyság:

„Isten szemében nincs szemét”

(A csengetyűsfíú)

A világot egyrészt isteni energiák alakváltozatainak látja, másrészt a semmi szinonimájaként érti néhány további mű. Ezzel a gondolkodás monoteizmusos korlátait s a megismerés ráocsúdó naivitását is elhárítja magától („mert minden szó új korlátot teremt, / a gondolat testének szabva formát” – *Hadjárat a semmibe*):

*„Nem hiszek én egy istenben, mert bárhova nézek,
istent látok, ezért, s nem szomorú a világ.*

[...]

*Semmi az ami csak egy; semmi sem egy, ami él.
Nem hiszem én az egy istent; hiszem az ezer istent:
azt aki adja a fényt; azt aki adja a dalt;
azt kívül a kin is édes, azt kívül a mocsok is szent;*

[...]

*Élnek az istenek és még érzi hatalmukat egyre
bárha nem is hisz már bennük a léha világ:
egy isten se szorult a hitre s az emberi kegyre
egyike zengő ég, másika néma virág.”*

(Hiszekegy)

*„A semmiség virága ez a föld is,
a semmiség virága e világ*

[...]

Röpül a föld – s ők azt hiszik, nyugosznak.

[...]

*Hogyan lehetne, ó hogyan lehetne
halásza lenni az örök sodornak,
amelybe holtig el vagyunk temetve
s mely holtan a semmibe hány ki holnap
úrnél űrebb távolba? hogy lehetne,
kik parttalan medrében véle folynak
a nagy Folyás irányát észre venni,
ha ez a minden és a part a semmi?”*

(Hadjárat a semmibe)

Közbe-közbe közéleti üzenet és szerelemfilozófia is megfogalmazódik Babits költészetében, előbbi a krisztusi szeretet, utóbbi a testi-lelki szépség jegyében:

*„...és mikor azt mondják: Kereszténység és honszeretet!
keresztre feszítik újra Krisztust s a szeretetet”*

(Strófák egy templomhoz. 1918 tavaszán)

*„Segíts, Szerelem! ezt az egész verset neked énekelem,
mert te vagy a Jóság magva és átoma, szent Szerelem,
ki a testi Szépség fáklyáját tartod a lélek elé
és úgy vezeted a lelki nagy Szeretet felé!”*

(A jóság dala)

A *Zsoltár férfihangra (Consolatio mystica)* különösen ékes darabja Babits spirituális lírájának. Az „érted történnék mindenek” alapállása csak látszólag fakad valaminő narcisztikus antropológiából. De akkor sem derítenénk fényt a szöveg minden igazságára, ha bibliai értelemben gondolnánk a teremtet világot az ember számára rendeltetett adománynak. A „ne gondold hogy annyi vagy, amennyi látszol magadnak” sor *felekezet nélküli misztikát* tágít a vers köré; a költemény zárzata pedig a New Age szinkretista ambícióit előlegező, holisztikus aurába vonja az egón túli személyesség világteremtő képességeinek gondolatát:

„...messze Napokban tennen erőd
ráng és a planéták félrehajlítják pályád előtt
az adamant rudakat.”

Nem elvont metafizika épül kötetről kötetre a babitsi műhelyben: a költő istentudó verssorai a cselekvő szeretet, a humanista katolicitás s már-már egy *lelkiségi futurizmus* igényével szólongatják a harmadik évezred olvasóit is. E művek kiáltványos lendülete s sci-fibe illő csillagléptéke elől mindennapi mikrokozmoszaink se térhetnek ki:

„Aludj, barátom! s építsd erőidet a jövőnek!
Aludj, testvér! ó, bár mind testvérek, emberek, lelkek,
kéz kézben, erőt erő táplálva, mint áram áramot,
törnének föl csillagokig!”

(*Csillagokig!*)

„A világ több, mint minden emberi; hiszek a világban, mert eszem el nem éri.

[...]

...magamban is érzem ami ellen küzdök, s tudom, hogy minden rombolás engem rombol. Nem is rombolni akarok, inkább építeni: az ész halkán hasson a tényekre, mint a delej: nem ellensége az erőknél, hanem egy erő a többi közt, együtt építve velük. Az erők a múlt, az ész a jövő: egymásba kapaszkodó fogaskerék.

[...]

Hiszek a művészetben, mely kinyitja elének a világot, mely kiröpít a pontból és pillanatból, mely katolikussá és a kozmosz polgárává avat...

[...]

Hiszek a lélekben, mely szereti a világot; annyira szereti, hogy újracsinálja, annyira szereti, hogy meg sem elégszik vele. Ha érdemes a világ, érdemes szeretni is, érdemes másolni, érdemes a fantáziának folytatni is. Hiszek az alkotásban, mely a lélek nyelve; nem mindenkié, csak a magosabb lelkeké; mint a nyelv sem minden állaté. Hiszek a munkában...”

(*Örökké ég a felhők mögött. Vallomás helyett hitvallás.*)

„Az istenek halnak, az ember él” (*Régen elzengtek Sappho napjai...*): Nietzsche írja tovább ez a verssor, de végső belátásaiban nem istentelenséget konstatál majd a harmicas évek Babits-lírája. A korszak jellegadó fejleményei – a tömegkultúra térhódítása, a technicizálódás új kihívásai és Európa fasizálódása – *reszakralizációs* szándékot hívnak elő s erősítenek meg a költő művészetében. Mi mással felelhet az ember az istennélküliség tapasztalatára, ha nem Istennel?

Esztergom egyszerre lesz a prófétai szerepválság és az evangéliumi megengesztelődés helyszíne. Az előhegyi miliőben – vagy annak hatása nyomán – érlelődik lelki-szellemi valósággá a Jézus magasztalta gyermekiség vágya:

„Bárcsak játszanánk
örökké, mint e gyermekek, kik ostort
kötöznek odalenn magukból, kéz a kézbe
fogózva, és egymást lendítve diadallal!”

(*Szent király városa. Esztergom, Előhegy*)

...a ráhagyatkozó istenbizalom lelkülete:

„Bölcs belátás,
bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.”
(Ádáz kutyám)

...a mindenséget *mindenek* foglalatának látó érzékenység:

„Milyen jó együtt látni itt egyet és óriást!”
(Hegyi szeretők idillje)

...a *transzcendens önismeret* bátor lélektana:

„Ki farag valaha bennünket egészre,
ha nincs kemény vésőnk, hogy magunkat vésne,
ha nincs kalapácsunk, szüntelenül dúló,
legfájóbb mélyünkbe belefúró fúró?”
(Psychoanalysis Christiana)

...s a szociális kompassió evidenciája:

„Nem magamért sírok én: testvérem van millió
és a legtöbb oly szegény, oly szegény,
még álmából sem ismeri ami jó.
[...]
Ha holtakat nem ébreszt: mit ér a trombitaszó?
Csak a könny, csak a könny, csak a könny hull
s nem kérdi, mire jó?”
(Cigány a siralomházban)

Babitsnál a magyarok Istene is: „magyarok és mindenek Istene” (*A Magyarok Istenéhez*); amint „a szent Restség fehér zászlait” (*Vers a csirkeház mellől*) a békés ellenállást meghirdető Gandhi is ki-tűzhetette volna.

A *Verses napló* (*Esztergom, Előhegy, 1932*) egyik darabjának különlegessége abban rejlik, hogy bár játékos modorban, de az *ahimsza* (a nem-ártás) keleti eredetű – ám mélyen univerzális – elvét érvényesíti:

„Költő vagy, csupa szeretet:
szereted-e a legyeket?
vagy ölnél, ölnél, ezreket,
hogyan megvédd bús kényelmedet?”

Menj ki ahol a szabad ég
lesz szobád: kisebb nem elég,
hogyan megférj és békibe légy
a légygel, és veled a légy!”

(Fél három)

A *Mint különös hírmondó...* sem az önérdekűen részvétlen visszahúzódás verse – sokkal inkább a természeti harmóniába megtérő (a *tao* útjára visszataláló) ember *közérdekű lelki békéjét* propagálja:

„...mit
bánom a híreket én? forrong a világ, napok állnak

versenyt az évekkel, évek a századokkal, az örült
népek nyugtalanok: mit számít? én csak az őszre
nézek, az őszet érzem, mint bölcs növények és jámbor
állatok, érzem, a föld hogy fordul az égnek aléltabb

tájaira, s lankad lélekzete, mint szeretőké –
óh szent Ritmus, örök szerelem nagy ritmusa, évek
ritmusa, Isten versének ritmusa – mily kicsi minden
emberi történés! a tél puha lépteit hallom,

jó a fehér tigris...”

Személyiségfilozófiai vonatkozásaiban előzte meg korát a *Csak posta voltál* időtlensége:

„...amit hoztál, csak annyira tied
mint a por mit lábad a szőnyegen hagy.
Nem magad nyomát veted: csupa nyom vagy
magad is, kit a holtak lépte vet.”

Hézagmentesen simul a nyelvbölcselet wittgensteini paradigmájába a *Mint forró csontok a máglyán...* költői hitvallása:

„Nem az énekes szüli a dalt:
a dal szüli énekesét.”

Ezzel – a nyelv identítasalakítóan autonóm létmódjának fölismerésével – vág egybe a gondolat köz-
érzeti inverze:

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak...”
(Jónás imája)

A végső közlendők pedig mit is illethetnének? Isten és a szabadság kérdéskörét – fájó öniróniával:

„Nem hiszek az Elrendelésben,
mert szabad vagyok: oly szabad,
mint a bolond bogáncs a szélben
vagy vad bozót között a vad.
»Vezessen Hozzád a szabadság!«
így kérem olykor aki vár,
mert nem annak kell az imádság,
ki Istent megtalálta már.”
(Az elbocsátott vad)

...s az elmúlás tragikumát – a tragikumot áthangoló szent tudással:

„...nem is
olyan nagy dolog a halál.”
(Balázsolás)

Az olvasónak – s az olvasó utókornak – küldött utolsó tanácsok se a hit vagy a hitetlenség szomszédos zónáiból származnak, nem is a ráció szenttelen ismereteit közlik. Inkább a létbizalom és az is-

tentudás univerzalisztikus bizonyosságairól adnak számot. Sem korszak, sem kultúra, sem vallás, sem nemzetiség jelét nem viselve magukon:

*„Úgy élj, hogy a lelked is test legyen
melyen színeket ver vissza a nap.
Foglalj magadnak tért a levegőből,
határozott helyet az ég alatt.*

*Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás.
Vigyázz, ne fújjon rajtad át a szél!
Őrizzed árnyékodban szent, komoly
s nyugodt dolgok biztos léleketét.”*

(Ha nem vagy ellenállás...)

E „biztos léleket” fuvalmai legyintenek meg a hátrahagyott töredékek közt kutakodva is. Mint-ha nem is egy magyar poéta, hanem haikuköltő japán mesterek (vagy tusrajznyi bölcsességgel felvéteztet kínaiak) meditációs mantráit olvasnánk:

„Minden éjjeli virág fehér.”

*„az Isten oly mágus
ki csodákat tesz, de
meg nem magyarázza”*

„Az öröm szirmai leesnek, de alattuk érik már a gyümölcs.”

Vajon miféle gyümölcs vár ránk, versek szirmai leesvén?...

3

„Babitsot a viaskodó, kétkedő vallásosság jellemezte. Élete hosszú korszakán át nem volt »gyakorló katolikus«, s valójában csak élete első és utolsó szakaszában” (Pilinszky János, *Balázsolásra*, Új Ember, 1961. január 29.). – „Más szavak kellenének, hogy beszélhessünk róla, de nincs reá nyelv” (Simone Weil, *Ahol elrejlík az Isten*, ford. Reisinger János).

